

Forskellige Ærø-billeder

– skitse af kulturmøde og turisme på Ærø

Af Mette E. Havsteen-Mikkelsen

Det enkle liv har altid virket dragende på folk. Jo mere broget hverdagen er, des mere søges trangen til at opleve 'det enkle liv'. En ø, her Ærø, opfattes typisk som stedet, hvor livet leves i langsomhed – et tæt lille romantisk og kuriøst samfund med sin helt egen fortælling. Færgesejladser opleves af øens gæster ligefrem som en slags 'rite de passage', en rejse tilbage i tid og rum, til 'landet, der var engang'. Øturisme og tilflytterliv gennem årene lever i vid udstrækning på denne kontrast (1).

Kulturmødet gennem tiden mellem turister, tilflyttere og lokale skitseres i det følgende gennem tre perioder: fra 1880'erne hvor de første kunstnere og borgere gæstede øen, fra 1930'erne hvor turismen er en kendsgerning og et egentligt turist-image konstrueres, og fra 1970'erne, hvor øens traditionelle livsgrundlag trues, og hvor den turistmæssige markedsføring intensiveres og mødes med navnlig tilflytteres opfattelse af eftertragtet 'oprindelighed' i kultur- og naturmiljø.

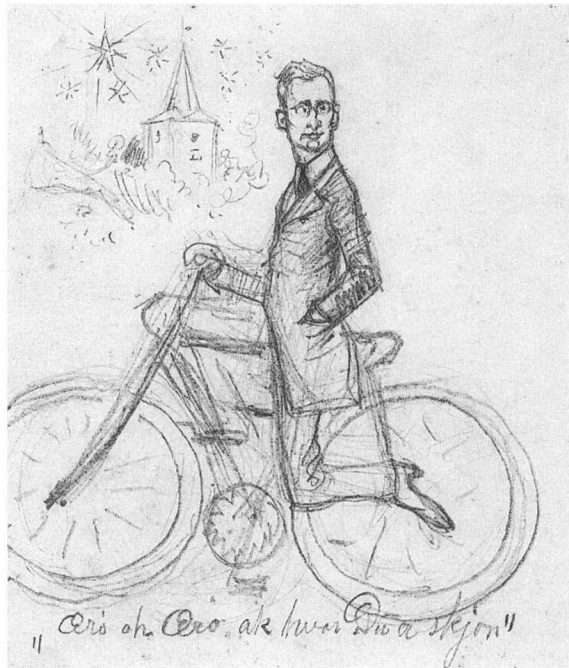
De forskellige kulturelle grupper oplever kulturmødet forskelligt, ligesom der sker en forskelligartet prægning af livsstil, af normer og værdier og af omgivelser og landskab. Der skabes med andre ord vidt forskellige Ærø-billeder – og de forskellige synspunkter præger i høj grad den lokale debat om Ærø's fremtid.

Tolkningen bygger på udsagn og indtryk i et varieret kildemateriale samt ikke mindst på deltagerobservation (2).

Ærø opdages af kunstnere og borgerskab – fra 1880'erne

Ærø's traditionelle hovederhverv var gennem 17-1800-tallet handel, søfart og landbrug. Søfarten og dermed købstadens udvikling stagnerede imidlertid omkring slutningen af 1800-tallet. Til gengæld spirede turismen, for by og ø berømmedes i litteraturen (3). De første gæster, ofte kunstnere, udgjorde på en måde et særligt 'lag' i byen sammen med det *byfine* borgerskab. Gæsterne indlogeredes privat eller på byens hoteller og oplistedes på avisens lokalside, så alle vidste besked.

'Ærø oh Ærø, ak hvor Du er skøn'. Gunnar Hammerich (1893-1977) kom cyklende hertil i 1916 og faldt straks for øens jomfruelige skønhed, her beskrevet i et lille ømt kort fra Chr. Tom Petersen.



Det var den rå naturoplevelse og den kuriøse folkekultur, der blev eftersøgt, og den virkelige lokalbefolkning blev beskrevet på malerisk distance. Således af forfatteren Carl Ewald i *Illustreret Tidende* i 1890'erne: *Sommerdage bringer gerne en del turister. Man kender dem straks på de store øjne, de laver. De flokker sig langs rælingen og peger og spørger og ler og beundrer og kan slet ikke hitte rede i alle de mange øer, der dukker op af vandet. Og de andre bliver ikke kede af at svare på spørgsmålene og fortælle, hvad de ved. Ellers kan det naturligvis aldrig falde dem ind at skænke det hele så meget som et blik. Men de fremmedes beundring er så oprigtig og forfriskende, og de selv er så grumme glade over deres hjem* (4).

Lokalbefolkningen titulerede og betjente gæsterne, hentede og bragte til færgeljet, skaffede jolle til en Drejøtur og hestevogn til Voderup klint etc. De to verdener nåede dog ikke sammen.

Malerkunstnere var blandt de første, der rigtigt opdagede Ærø: Pietro Krohn indfangede i 1860'erne købstadens pittoreske lokalkolorit. Senere kom Peter Tom Petersen til og i begyndelsen af 1900-tallet Sophus Paulsen, Jacob Jørgensen m.fl. og gjorde opmærksom på øen i vide kredse gennem deres malerier: købstadsideyl med krumme gader, kalkede huse og havblik, gyldne kornmarker, stynede hegn og jorddiger. Landskabet opfattedes af

kunstnerne i udpræget grad som æstetisk, som skønt i sig selv og uspoleret af et foranderligt samfund i 1900-tallets første tid. Anderledes med lokale malere som I. E. Carl Rasmussen og Johan Kock, der stolt malede de fremskridt, der sporedes i det ærøske bybillede, i landskab og til havs (5).

Turiststrøm og sommergæster – fra 1930'erne

Det stod lysende klart for den lokale turistforening, dannet i 1923 af driftige folk i Ærøskøbing Industriforening, at den stagnerende købstad kunne danne grundlag for et egentligt turisterhverv, og i de følgende år skete der også en markant stigning i antallet af besøgende til Ærø, således fra 20.000 i 1933 til 140.000 i 1958 (6).

Perioden præges af flere sameksisterende turistformer. Der fandtes vandrerhjem fra 1938, campingplads og cykelturisme, lystsejls med særligt havnebassin i 1939 etc. Med bilfærgen Ærø Sund, indsat i 1959, blev det muligt med familieferie og selskabsrejser.

Ligesom det var skik at udleje sit byhus for selv at flytte på loftet eller i et baghus i sæsonen, blev det almindeligt for folk fra storbyer at tage på sommerpension på øens gårde: Knoldsgård, Borgnæsdal m.fl. Oplevelsen af landbolivsformen under spartanske forhold, men med deltagelse i høhøst og haverivning og med nymalket mælk fra stalden og kaffe ved køkkenbordet var selve det helhedsprægede og enkle liv, man søgte (7). Derudover var der de tilbagevendende sommergæster, der ikke regnedes for egentlige turister samt enkelte tilflyttere.

Der arbejdedes fra begyndelsen i Turistforeningen på at markedsføre den velbevarede købstad. Turistforeningen så gerne folk komme til Ærø i større grupper og William Nielsen, turistforeningens markante formand fra 1939, var tidligt en ivrig fortaler for en broforbindelse til fastlandet af samme grund. Der blev udgivet en lind strøm af turistbrochurer allerede fra 1930'erne og mange udenøse pressefolk besøgte Ærø, der flot lanceredes som *sydhavsø* og *riviera* og Ærøskøbing som *Eventyrbyen med de gamle huse og den friske strand*.

Mest omtalt lokalt var den amerikanske rejsebogsforfatter og globetrotter Temple Fieldings besøg i 1951 med eksklusive pengemænd og filmfolk i sit følge. Herefter kom Ærøskøbing på turismens verdenskort i hans *Travel Guide to Europe* blandt de fem flotteste attraktioner: pyramiderne, Finmarken, Mallorca og Addis Abeba, hvorefter det blev foreslået, at der blev rejst en statue for Temple Fielding på Torvet.

Et andet eksempel på den massive iscenesatte markedsføring af ø og by var William Niensens forslag om Ærø's løsrivelse fra Danmark i slutningen af 1960'erne. Ærø blev paradoksalt nok solgt både som fuldendt købstads-



Simon Spies gæstede øen formentlig i 1960'erne og ses her med et par medbragte damer og turistforeningens formand redaktør William Nielsen foran 'Dukkehuset' i Smedegade. Masseturisme og mondænt publikum var Turistforeningens mærkesag. Pressen skrev spalte op og ned om Liva Weel, Axel Springer, Victor Borge, Carl Brisson og øens egen søn, storbageren Carl Birkholm i Solvang, der gæstede 'sin sommerresidens' i sin Cadillac. 'Dukkehuset' med sine buede vinduesglas, opstribede bindingsværk, husløg på taget, porcelæns Hunde i vindueskarmen og en lille fotogen tagkvist med Ærøskøbings byvåben er på en måde blevet til et 'nøglesymbol' på 'kulturskiftet': forandringen fra søkøbstad til turistidyl. Lokalkoloritten i den overleverede og guidede fortælling om huset som bolig for to familier med efterhånden 16 børn omkring århundredskiftet, har gjort det nuværende udlejningshus til en af byens største attraktioner, der også afbildes på souvenirs, i brochurer og blade mere end noget andet. Foto: Stoffer i Odense. Privateje.

idyl og som alle tiders feriested og toldfrie område med middagssøvn og ridehest til alle, hoteller med barer og natklubber med masser af spiritus og inciterende musik etc. William Nielsen selv skulle stå i spidsen for befrielsesregeringen med den genoplivede såkaldte hertugelige fane fra 1623 i gult, grønt og rødt, som det hed sig (8).

En søkøbstad bliver Torneroseby

Det ærøske turistimage sættes der ord på i pressen, ofte med William Nielsen eller billedhugger Gunnar Hammerich som mellemmand. Politikens kronik *Sommerbrev fra den tabte tid* er næsten en prototype på utallige presseomtaler: *Ærøskøbing er saadan en dejlig lille By. Den synes at være stegget op af en Nürnbergæske eller klippet ud af en af disse Eventyrbøger om Kongeriger, hvor Kongen personlig gaar ud og laaser Porten af om Aftenen og gemmer Nøglen under sin Hovedpude. Engang naar Verden bliver fredssommelig, og Forbindelserne mellem Ærø og Omverdenen bliver hyppigere og hurtigere, burde en eller anden Teatermand finde paa at bruge den lille By som Kulisser for et Holberg-Friluftsspil... At besøge Ærø er at rejse flere Hundrede Aar væk fra en forpustet Tid. Det Stamklientel af Sommergæster, som kommer her, har valgt den gode Del. De lever som Bisper i Gaasereder i 'Bedstens' traditionsrige Hotel. Traditionerne hun skabte er stærke. Det vil i mange Aar endnu være med 'Bedsten' som med Kong Fredegod, hvis balsamerede Lig de bar Landet rundt længe efter hans Død. Skabt af et frodigt, velhavende Gaardejeropland og af en Tjæreduftende Sømandsmentalitet som en Forening af de solideste Egenskaber i dansk Bondeland og dansk Søfarersind er Ærøskøbing Ekstrakten af Provinshygge i Danmark. Med alle sine smaa aarvaagne Gadespejle ligger den midt i vort moderne Tempo, en Enklave af 'den tabte Tid'. Og aarvaagent som Gadespejlene ser den hvide Sømandskirke med de blaa Taarnurskiver ud over Hav og røde Tage og grønne Banker og understreger ved at ligne et kostbart Stykke Delfterfajance den lille Bys yndige Karakter af Nips (9). Ingredienserne for et turistmål var således den overskuelige, maleriske kukkasideyl, med lokal-kolorit af håndgribelige basiserhverv, søfart og landbrug, og med personlige bekendtskaber, her den omsorgsfulde værtinde Ellen Marie Christensen eller *Bedsten* på byens traditionsrige hotel Harmonien.*

By og omgivende landskab blev efterhånden 'rigget til' med flagstænger og bænke, der markerede udflugtsmål, også for turister. Byens sønner blev støbt i bronze, således assessor B. N. E. Steenstrup og renæssancepræsten Anders Arrebo, og den på Sct. Thomas så kendte apoteker A. H. Riise fik en mindeplade. Selvfølgeligheder i den ærøske dagligdag, huse, landskaber og mennesker blev seværdigheder, ja 'institutionaliseredes' ligefrem i daglig tale eller på byvandring. Husene blev næsten allemandseje, noget 'man' kendte til og *min svogers træ* og Bymøllen vidste 'man' bare, hvor var.

Aviser og blade landet over underbyggede den tiltagende 'kulturfiksering' af *Tornerosebyen, Danmarks levende Museumsby, Eventyrbyen* eller *The Fairy Tale Town, Dukkelsebyen* og *Stokroseidyllen* (9). Den svenske

avis Kvällsposten taler endda om *Pepparkakestaden*, hvor tante Grøn, tante Brun og tante Lilla trippede lyslevende rundt, og et norsk blad sammenligner Ærøskøbing med *Kardemmeby* – måske med hentydning til løven i den zoologiske have, som byen havde ved vejen til Vrå i en kort årrække fra 1958.

Der værnedes om byen med den middelalderlige byplan, gaderum og huse, hvoraf 30 frededes allerede i 1919. Det var fortrinsvis tilflyttere, der gennem årene gik i spidsen som kulturbevarere i Ærøskøbing. I 1965 samledes kræfterne i Byhistorisk Forening, der som en af sine første mærkesager tog genindførelsen af 'gamle' gaslygter med el på sig. Også skorstene søgtes bevaret til trods for fjernvarmens indførelse, gamle udhængsskilte blev fremstillet, forstyrrende elledninger blev nedgravede, og antenneskoven på byens rækker af tegltage erstattedes af fælles fjernsynsantenne, sponsoreret i 1967 af en canadisk turist. Brolægning og parkeringspladser rettedes der også opmærksomhed mod. Lokalbefolkningen stod ofte uforstående over for *byhysterisk forenings* arbejde for bevarelse af faldefærdige bygninger, brosten og gadelygter. For mange omsonst, når fremskridtet havde givet verden asfalt og neonlygter, plastikmaling, termoruder, gasbeton og mursten.

Bybevarerne sorterede dog i det gamle. Det nyere røde teglstensbyggeri som f.eks. Rådhuset, Teknisk Skole, Borger- og Realskolen og Toldbodhus kunne langt fra måle sig med de pudsede og kalkede skipperhuse. De sidste var, ifølge Tove Kjærboe, byens og maleren Jacob Jørgensens datter, ganske enkelt udtryk for *god smag* eller udtrykt med billedhugger Gunnar Hammerich, for *sund og ren bygningskultur* (10), vel at mærke fra Ærøskøbings glansperiode i den florissante tid, mens det røde murstensbyggeri hovedsageligt var fra 1800-tallets slutning. Byhistorisk Forening nærrede tilsvarende stor foragt for det væld af stokroser og blomster i krukke og gryde, som byens trappetrin pyntedes op med. Senere kæmpedes ihærdigt mod Handelsstandsforeningens lystige flagning i byens gader i sæsonen og mod etablering af *Mallorca-modellen* med gågader og fortovscafféer. Nej, byen måtte føres tilbage til en ren og utvetydig stil, Ærøskøbing som 1700-tallets søkøbstad. En 'valgt' stil, der i øvrigt ikke de første mange år rummede de såkaldte strandhuse på Vesterstrand, opført i årene omkring 1920 og længe anset som en skamplet på Ærø's hvide strand lige ved indsejlingen til *Eventyrbyen*. Først i 1980 accepteredes de i lokalplanen, og nu tegner de nærmest Ærø's sommerprofil i brochurer og på skærme.

Fiksering af folkekulturerne

Den ærøske byggeskik og folkekultur kunne i stigende grad bruges til at skabe et salgbart turistimage. Træk fra folkekulturen blev løsrevet fra den



Gustav Hjorthlunds tegnede plakat af Ærøskøbing til Turistforeningen i 1953 med færgen 'Ærøskøbing', genkendelige mennesker, scenerier og finurlige huse: Købinghus, Østerlide, Priors hus, købmandsgården, Røhlings bageri, Visdomskilden Hammerichs hus, Landfogedgården, Fattiggården, Zartmanns hus, Dukkehuset, Hans Billedhuggers hus, apotekergården, posthuset, og kokehuset på havnemolen, ligesom der også er gengivet en slange i Paradishaven længst ude mod husene på Vesterstrand. Plakaten, der fornyedes i 1960 med den nye færge, var med til af fiksere købstadsidyllen og skabe et populært turistimage.

traditionelle sammenhæng, genoplivet og fik ny betydning som symbol på 'de gode gamle dage'. Helt konkret fremstilledes souvenirs, platter, duge, stokkemærker o.a. med gengivelser af byens huse og de karakteristiske torvpumper og af F.C. Lunds *Ærøpige* fra 1864. I stigende grad blev Ærøflagets farver taget i brug. Også karakteristiske lokale produkter blev masseproduceret: *Ærøpølsen*, *Ærøstolen*, *Ærøjakken* i rød og sortstribet hvergarn, *Ærømussefælden* til 8 mus o.a. (11).

Også Ærøforeningen i København, startet i 1933 for afvandrede ærøboere, dyrkede hjemstavns folkekultur i 'findestillat': dragtskik, sange, dialekter, egnsretter etc. Det blev næsten en 'kulturel kode', man skulle kende, og som man klart forventede at genfinde lokalt. Til foreningens

årlige stiftelsesfest opførtes hjemstavns spil og spistes traditionsmad: *torsk med vandsennep og grever* (flæsketerninger), *måsbån* (medisterpølse), *løv'tens pae'kavr* (tykke pandekager) med stikkelsbærkompot og æbleskiver med svesker som de sønderjyske. Og der blev arrangeret ture tilbage til hjemstavnen og afholdt traditionel fastelavnsfest og maskerend for *yvklæde* (udklæde), ligesom også længselsfulde ø-fortællinger blev gengivet i medlemsbladet *Ærøboen*.

De fremmedes huse

Bølgen af tilflyttere begyndte så småt ved midten af 1900-tallet; først kom de som feriegæster, siden slog de sig ned permanent. Nogle kom for at nyde natur og kultur, andre søgte slægtens spor generationer tilbage, hvilket gav en ganske anden status end turistens.

Anna Sophie Seidelin (1912-98) fandt således en slags 'hjemme' hos *bedsterne* i et af Nørregades molehuse. *Ærøskøbing* om sommeren blev *paradisets kyst* for hende. Her var man pludselig *nogen* og havde tilmed omgang med byens aristokrater, boghandlerens og apotekerens m.fl. I en periode efter bedsteforældrenes død delte hun molehuset med søsteren som feriehus, men sit otium valgte hun at leve permanent på det sted, hvor hun havde rod (12).

Mange af husene i den gamle bykærne kom i øvrigt til at stå tomme på grund af byens stagnerende udvikling og afvandring fra øen. En proces, der var med til at udhule byen og skabe grobund for en slags 'kulturskifte' i husene fra at være en rigtig by til at blive en ferieby for turister og tilbagevendende sommergæster og tilflyttere, med faren for kulissepræg, 'iscenesat oprindelighed', og kun begrænset med liv udenfor sæsonen. Turistforeningens formand og borgmesteren selv fremmede imidlertid dette ejerskifte i de gamle huse. De nye husejere var med til at bevare og vedligeholde byen som turistmål, og ærøboere ville alligevel ikke etablere sig i de små *knaldhytter*, som de kaldtes, men ville hellere bygge nyt i byens udkant.

Feriehusene blev, ligesom de øvrige gamle huse, folkeeje, når de præsenteredes i brochurer, og faste destinationer på byvandringene: *Købinghus*, *Priors hus*, *Tholles hus* og *Hammerichs Hus* var de mest kendte tilflytter-idyller, hvor ferie- og fritidsliv levedes, kreativiteten blomstrede og drømmen om 'det enkle liv' udfoldede sig. I feriehusene var der plads til vennerne, gæsterne fra fastlandet og til børnebørnene.

Købinghus eller *Phillip Kocks hus* blev i begyndelsen af 1950'erne istandsat og indrettet til populær kaffestue med paneler, antikviteter og langborde i gammel stil af to veninder, der faldt for idyllen på en weekendtur. Huset er *Ærøskøbings* ældste, bygget af skipper Berthel Erichsen i 1645, og

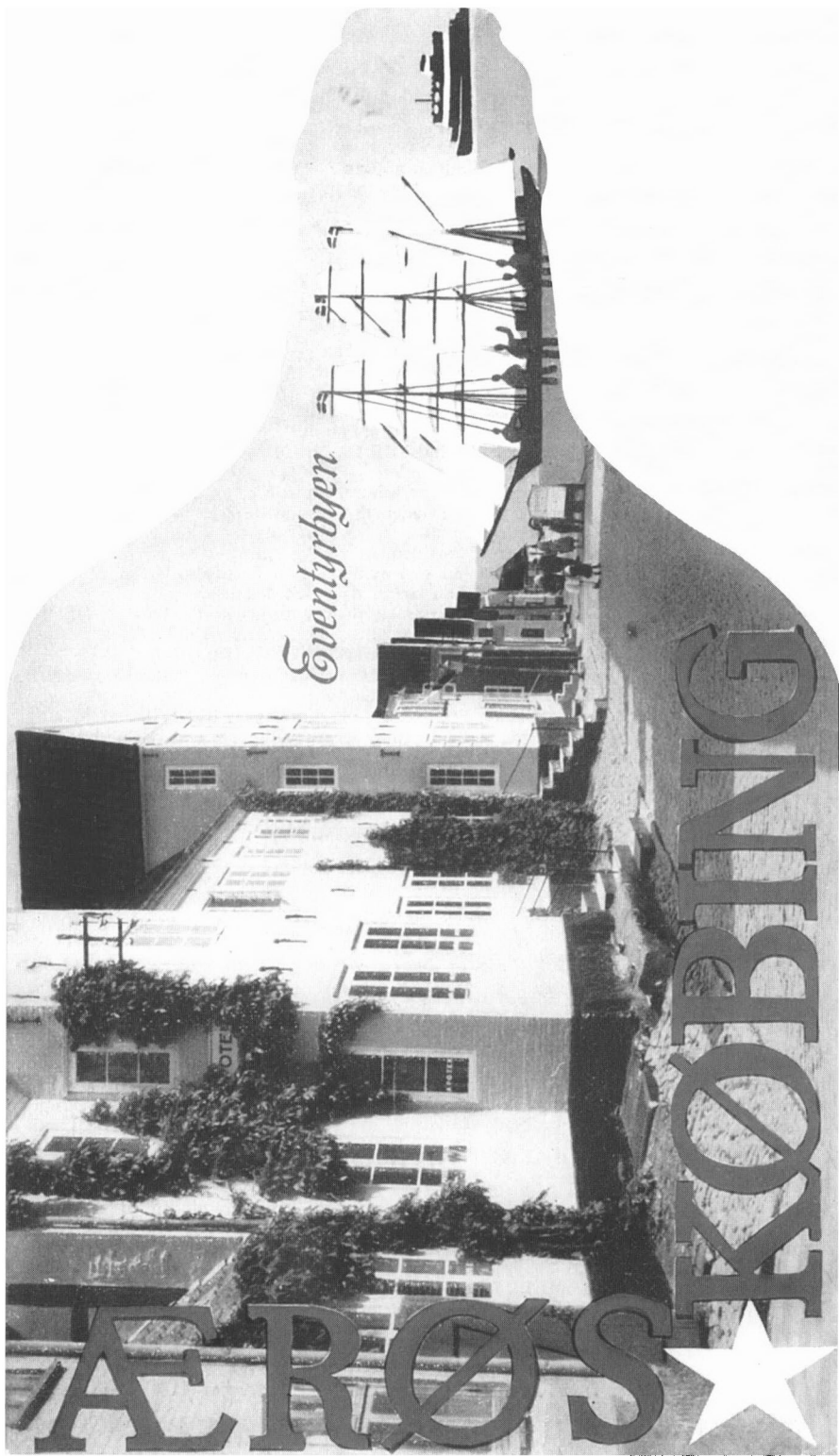
anekdoterne om det smuglerliv, der er foregået fra karnaphuset med den okseblodsfarvede dør, vokser på byvandringerne med årene. Gæstebøger fra kaffestuen illustrerer fint turisternes forestillinger om øen med de rigtige ingredienser til enkle stemningsmættede oplevelser.

Priors hus i Søndergade blev bygget i 1690, også til en skipper. Huset overlevede bybrande og tidens tand og i 1919 solgte jomfru Ane Kirstine Birkholm huset til arkitekt Alexis Prior for bare 1000 kr. inklusive det yderst spartanske indbo som klapbord, jernlygte og nogle jydepotter. I Tidens Kvinder fortaltes vidt og bredt om, hvorledes huset blev *muget ud*, og sammenbragte antikviteter fandt ny plads og fik ny betydning i arkitektens æstetiske tilflytteridyl (12). Indretningen med *smukke gamle Bondemøbler, morsomme Kobber- og Messingting, dejlige Kakler, et rigtigt gammelt Ildsted og mange andre Sjældenheder* blev med ét *et uforfalsket Billede af et jævnt gammelt Borgerhus fra en svunden Tid, en Perle af dansk Købstadskultur*. Priors enke boede længe i huset på den lune årstid, indtil det blev overdraget Arkitektforeningen til udlejning.

Tholles hus eller *Østerlide* i Østergade indrettedes i 1943 til *sommerhjem* for familien af havearkitekt Johs. Tholle, der var barnefødt i Rise præstegård og på den måde vendte tilbage til rødderne. I haven til det røde bindingsværkshus havde han anledning til at dyrke øens karakteristiske hjembragte planter såvel som traditionelle lokale planter som f.eks. husløg. Sommergæsternes ideal om 'det enkle liv' med en vis *landøkonomi* skinne igennem i de ting, de omgav sig med: vandpumpen i gården, brændestabel og huggeblok, lerkrukker og kværnsten etc. Samtidig var interiørene raffinerede i deres almestil, med stearinlys og småternede gardiner, barselspotte og Staffordshire-hunde i vinduerne etc. 'Tilbagevendernes' sociale netværk var byens øverste kulturlag, og også her ganske anderledes end den hidtidige ejers (13).

Hammerichs Hus var billedhugger Gunnar Hammerichs bindingsværksidyl i Gyden. Her samlede han sine kunstner venner og byens muntre borgerskab, *burgøjservenner* og *tovlige københavnere*, der efterhånden kom *på krus* med Gunnar, idet han havde keramikkrus med vennernes navne hængende under loftsbjælken. Bindingsværkshuset indrettedes med antikvi-

Færgefart og lystsejladts tegnede efterhånden byens profil – foruden en samling flaskeskibe, skænket til Turistforeningen i 1943 af hovmester Peter Jakobsen fra Grenå, berømt som Flaske-Peter. Samlingen indrettedes i byens gamle fattiggård og passede lige ind i Turistforeningens koncept med at gøre købstadsidyllen til en maritim turistmagnet. Den populære flaskebrochure designedes omkring 1952 af Viggo Vagnby.



Eventyrbyen

ÆRØS ★ KØBING

teter fra det sønderjyske og sydfynske område og forblev ferieidyl, efter at Hammerich fik permanent ophold i Ærøskøbing i 1943 og flyttede til det statelige skipperhus i Vestergade. Bindingsværkshuset blev stolt fremvist til byens gæster og i 1970 overdraget kommunen og siden museet. Hammerich formåede karakteristisk nok, som en af de fremmeste kulturbevarere i byen, at slå igennem lokalt og i medierne. Han opnåede at blive ærværdig æresborger og æresmedlem i turistforening og museumsforening såvel som i den københavnske Ærøforening. Og han formåede at skyde sig en kongetitel til ved den årlige fugleskydning for byens mænd i Ærøskøbing borgerlige Skydeselskab – en sikker vej til accept og integration for fremmede (14).

Ærøskøbing blev efterhånden stedet, hvor en bred vifte af fremmede søgte hen, slog sig ned og efterhånden kom til at udgøre et normdannende netværk i lokalsamfundet. Der herskede næsten et 'hierarki af fremmedhed', idet man, afhængig af hvor længe man havde opholdt sig, tilegnede sig kendskab til sted og mennesker og derved opnåede en særlig 'kulturel kompetence'. Navne i bybilledet, 'man' således burde vide hvem var, kunne være: *Grønne Ellen, Ivare, Nyttén, Flaske-Peter, Hans Billedhugger, Godnat-Marie i Korsethuset, Jomfru Birkholm, Bedste i Harmonien, Senneps-Ane* og mange flere gennem årene. Tilflytterne opfattede hurtigt sig selv som yderst lokale, de færdedes uden for strøgene, nærmest i særlige 'korridorer' gennem byen, alt var bekendt og turister egentlig særdeles overflødige. De forstyrrede blot drømmen om 'oprindeligheden' og det uspolerede. Gunnar Hammerich udtrykte i et interview med Karl Bjarnhof frygten for, at turistområdet efterhånden prægedes af *kelnermentalitet og stokrose-sminke* (15).

Forfatteren Sigurd Strangen, der i sommertiden boede i sin enlængede bindingsværksgård i Store Rise, fordømte turismen og al dens væsen og opfattede sig selv som mere end indfødt: *Vi er og vil være ugæstfri, vi er for gammeldags, for lidt med til, at verdensmennesker udefra kan nyde vore veje, stendiger, levende hegn, hekse og trolde og det, historieskriverne kalder almueliv og bondekultur. Rejs hverken til Lyø eller Ærø, for de små øer må ikke blive til Dyrehavsbakker eller moderne badesteder. De skal ligge frodige og grønne i havet, ikke påvirkes udefra, men være og blive ved at være små danske øer* (16).

Også maleren Sven Havsteen-Mikkelsen, der var flygtet fra den turistdominerede skipperby Troense på Tåsinge til et husmandssted på Øster Bregninge mark, tog kraftigt afstand fra den flygtige, upersonlige og forudbestemte masseturisme, hvor gammeldags gæstfrihed afløstes af et nærmest *servilt* forhold (17). Maleren indrettede sig selv med rimelig nabokontakt, en sogne-identitet og med en omtrent færøsk havudsigt ned over en stejl kornmark, der fik snehegn ind mod naboligtlyttersens bungalow.

Fra de lokales side blev der efterhånden trukket grænser mod de 'fremmedes' livsstil, dvs. både turisternes og sommergæsternes og tilflytternes. Der var på mange måder tale om to kontrasterende verdener, idet det ærøske samfund var præget af mangestrengede relationer i hverdagslivet: et tæt spind af familie- og slægtskabsmønstre, gennemvævet af nabo- og arbejdsrelationer og med et vidtforgrenet foreningsliv på snart sagt alle livets områder. Dette netværk var medvirkende til at sikre en vis kulturel kontinuitet i modsætning til de 'fremmede', der med meget forskellige erfaringsverdener i bagagen først skulle etablere relationer og livsstil.

Ærøboernes omgangstone overfor fremmede karakteriseredes i øvrigt som *hovrovlig*, der skulle betyde forekommende og hyggelig, men tre skridt fra livet (18). Det var ikke længere en naturlighed at passe sommergæsternes herligheder uden for sæsonen, og tjenesteydelser kom ikke længere af sig selv. Hvornår det alment udbredte udtryk *det fremme 'skie'* er opstået vides ikke, men den lokale identitet styrkedes af den forstærkede interesse udefra for ø og by.

Turist- og tilflytterø – fra 1970'erne til i dag

Øsamfundet er i sidste tredjedel af 1900-tallet inde i en kraftig forandring. Befolkningstallet er dalende. Butiksdøden er sat ind, senest med accepten af Netto i 2002, og generationsskifte inden for handel, håndværk og især landbrug er kompliceret. 'Kulturskiftet' i huse og landejendomme fortsætter. Turisterhvervet skal man leve af, erkendes det helt klart, og antallet af turister når 300.000 i begyndelsen af 1990'erne, registreret på færgefarten og proklameret fra turistkontoret.

Udbudet af turistformer er stort. Kroer og hoteller som i tidligere perioder, det gamle hotel Ærøhus nu med marina. Vandrerhjemmet genetableres efter lang tids stilstand, ligeså campingpladsen til både vogne, villatelte og hytter. Pensionatsformen videreføres på Bed and Breakfast-vis i by og på land, sine steder på eksklusiv vis. Adskillige sommergæster bor som tidligere lokalt hos familie og bekendte i dertil indrettede gæstesenge, gæsteværelser og ligefrem gæstehuse, for vejen til Ærø er længere for gæster end når lokale eksempelvis skal *af øen*. Andre sommergæster har feriehus, måske ligefrem et byhus med feriestatus. Efterhånden bliver det mere almindeligt at bruge Ærø som kursus- og kongressø. Lystsejlere, tyske, hollandske eller danske, i egen båd lægger til i stadigt stigende antal i Ærøskøbings lystbådehavn. Endelig bliver grupperejser, lige fra lejrskoler til endags pensionistture, stadig mere almindelige. Af kortest varighed er de tyske turistskibes anløb, der i perioden bringer et voldsomt antal turister til

øen på enkelttimer i højsæsonen, dog egentlig uden anden lokal effekt end forventningen om indtægter og fornemmelsen af at være eksotisk.

Der foretages en del for at fremme en slags luxusturisme, hvor købstads-idyllen er baggrundsstaffage. Etablering af kursted, legeland og golfbane er på tale, ride- og bowlinghaller etableres, og begreberne *Grøn Turisme* og *Blå Turisme* (maritim) iscenesætter og markedsfører natur- og kulturmiljø på landsplan såvel som på Ærø. Øen 'sælges' på store messer i Hamborg og Göteborg, Herning og Bellacenteret og den tresprogede *Ærøguide* i højglans er fyldt med aktiviteter, dels Handelsstandsforeningens torve- og markedsdage i gammel stil, med gamle dragter og salg af antikviteter og friturebagte *Æropandekager*, dels *Eventyrfesten*, hvor der spilles op til brostensbal i de gamle gader af *Ærøboys*, der er *et produkt med rod i ærøsk muld*, som det udtryktes for nylig i *Ærø Ugeavis* af en repræsentant for den lokale idrætsforening. Og til de såkaldte maritime dage etableres søfartsmiljø i *Ærøskøbing* med tjærelugt, harmonikaspil og mulighed for at klappe en skrubbe i en balje på havnekajen, hvor amtets kulturskib, den tidligere coaster *Samka*, lægger til. Flaskeskibssamlingen fra Grenå er stadig i fokus, og den genoplivede 300-årige dag- og natvægter slår på tromme og fører turisterne rundt i bykernen på mangfoldige sprog. Turistforeningen tilskynder til højnelse af hotelstandard og serviceniveau og til erstatning af de gamle færger med superfærger og anderledes komfort, hvilket skete i slutningen af 1990'erne.

Fornemmelse af 'autentiske' ølivsformer bliver stadig vigtigere turistmål. Der iscenesættes og markedsføres, navnlig i de lokale medier. Begivenheder, der har præget den sidste halve snes år, er den såkaldte færgestrød og kampen for sygehuset, kampen for navigationsskolen i 1999, købstadsjubilæet og dronningebesøget i 2000, tildelingen af energiprisen samt fredskoncerten i 2002, hvor der nok engang blev fokuseret på *Ærøs oprindelighed*, selvberoenhed og overlevelsesvilje, krydret med anekdoter om den iboende, men særdeles udbredte og salgbare mentalitetsforskel mellem Marstal og *Ærøskøbing*. Den lokale turistchef taler om *færgeeffekt*, *sygehus- og navigationsskole-*, *fredskoncert-* og *vindmølleeffekt*. Det er nemlig de *skæve handlinger, de hamrende unikke oplevelser og det virkelige møde med de lokale*, der ifølge en turistkonsulent udefra giver plads i folks bevidsthed. Denne 'autenticitetsdrift' tales der således for at udnytte i stor skala: *I en traditionsløs global verden er der brug for Ærøs ægte traditioner som æggekogning på Vesterstrand påskelørdag og Helligtrekongersaften i Leby* (19), hvor maskerend fra hus til hus i øvrigt stadig er en levende tradition på det vestlige Ærø og en pendent til fastelavnsløbet i *Ærøskøbing*. Deltagelsen er dog i de seneste år ved at blive domineret af folk udefra, journalister, antropologer eller bare 'fremmede'. Andre turistkonsulenter udtrykker



Ved vandpumperne på Torvet, der efterhånden blev byens vartegn, poserede udenlandske såvel som danske turister til fotografering. På postkortet fra 1930'erne er det dog en lokal 'ærøpige', der er blevet 'taget af'. Byen fik i øvrigt først i 1952 kommunal vandforsyning og byens guider, har mange overleverede anekdoter om vandet, der er godt at koge ærter og flæsk i etc. Den ene pumpe fik ry for at indeholde whisky, i hvert fald først på sæsonen. Vandpumperne, der ses gengivet i alle brochurer og blade, dannede model for May og Christensens produktion af lampefodder i Ærøskøbing i 1957.

håndteringen af turisternes 'autenticitetsdrift' i tidens managementsprog: *Det drejer sig om at finde identiteten og hælde markedsføring på. Feriedage skal være en succes hver gang og der skal opstilles oplevelsesregnskab over oplevelseskapitalen (20).*

Imens stiger antallet af tilflyttere: yngre folk med drømmen om sammenhæng i arbejds- og fritidsliv eller pensionister på efterløn eller med en nyhævet kapitalpension. Karakteristisk nok er der stadig mange kunstnere, forfattere og mediefolk, der trækker sig tilbage til øliv eller købstadsidyl, mens lokale trækker uden for byen i moderne seniorfællesskaber. De 'fremmedes' eller tilflytternes netværksrelationer trives typisk navnlig i miljøet omkring øens nyere højskoler og om biograf- og jazzhuset *Andelen*. Ikke mindst udgør dog de månedlige aftener i hinandens *åbne huse* dog et integrerende og konsensuskabende miljø. Her næres ideer om 'det gode liv' –



'Trækkerpigerne' Bente og Nanna leverer sømandsmusik som f.eks. 'Vi har hjemme på Ærø' på harmonika til Maritimt Centers såkaldte maritime dage på havnen i Ærøskøbing, hvor der i øvrigt også blev solgt sydfynsk kunsthåndværk, cola og traditionelle tykke pandekager, bagt i friture. Pigerne er klædt i røde, gule og grønne dragter, inspireret af farverne i Ærøflaget, der har sin oprindelse i hertug Christians fane fra 1623. Ærøflaget bruges siden, sidst i 1960'erne, i utallige sammenhænge, på souvenirs, som cykel-

vimpler, strikket ind i huer og halstørklæder etc. I stigende grad fungerer det som kulturelt samlingsymbol i markeringen af ø-identitet, sidst set massivt på Christiansborg slotsplads i 1999, hvor ærøboere kæmpede for navigations skolens overlevelse. Foto: forf. 2002.

og med den æstetiske købstadsidyl og det autentiske nære samfund lige uden for døren.

Nogle 'fremmede' etablerer økologisk landbrug med Dexterkvæg, bista-der, vandhuller til klokkefrøer, frugttræer og hvidløg samt kursusprogram med pileflet og akvarel. Andre holder gotlandske får og skånske høns, har jordvarme- og solenergi og får drevet jordtilliggender ved bortforpagtning. Nogle har rideheste og istandsætter huse efter de udførligste forskrifter i rene og ægte materialer: træ, sten og strå, tjære, linolie og kalk. 'Det enkle livs æstetik', men ikke nødvendigvis den enkleste udførelse. Andre ønsker at samle de forskellige befolkningsgrupper og etablerer medborgerhus i det tidligere missionshus *Mamrelund* eller spise- og samlingsstedet *Den grønne Gren* i Skovby gamle skole ud fra et økologisk helhedssyn. Nogle producerer

kunsthåndværk i keramik, sølv, papirclip, akvarel eller uldne *Æronisser*, som så sælges fra øens efterhånden mange gallerier. Andre sælger hjemmelavede marmelader, sæber, lys, økologiske grøntsager, stokrosefrø o.a. fra vejboeder i sommerlandskabet.

Kulturmøde mellem forskellige forestillingsverdener

Som skitseret er der således mindst to kulturer på Ærø: På den ene side er der de 'fremmede' med ønsket om forankring i øens 'oprindelige' natur- og kulturmiljø, og om en rodfæstet helhedspræget hverdagsvirkelighed med en fortælling, man kan identificere sig med. En uformel rundspørgen blandt adskillige af øens turister tyder på, at det er det samme 'enkle liv', der søges, selvom der naturligvis er forskel på, om man er henvist til at holde til på de definerede turistområder eller har mulighed for at færdes på anden vis 'off piste', hvor traditioner og spontant liv, natur og kultur ikke er iscenesat – ligesom de første eksklusive turister. På den anden side er der så de lokale ærøboere, der allerede har forankringen og en sammenhængende hverdagsvirkelighed, skabt af fælles vilkår og daglige rutiner gennem tiden og med ønsket om, at øen skal følge med udviklingen, også inden for turistbranchen. Sammenhold over for folk udefra markeres karakteristisk nok ved hyppig brug af det konsensusskabende 'jo' og den vidtrækkende 'vi-form'.

Generelt krydser de forskellige delkulturer ikke uden videre hinandens spor eller aktivitetsfelter, men i mødet med de 'fremmede', styrkes den lokale identitet – fordi den lokale kultur beundres af de 'fremmede', ikke mindst dog fordi folk udefra i flere henseender udgør et slags 'vækstslag', der i stigende grad præger lokalt foreningsliv og lokal debat. I konfliktsituationer, hvor den lokale identitet trues, sættes mærkater på. Der tales således i blandt om *vore egne og gedigne ærøboerne* overfor *tilløbne, fremmede* og *indvandrere*. Og der sættes spørgsmålstejn ved hvilket Ærøbillede, der skal formidles videre, eksempelvis i sager, der berører det fælles natur- og kulturmiljø. Her står man som museumsansat og turistformidler til tider med et ben i hver lejr. På den ene side med uangribelige og salgbare slogans som *Solskinsøen* og *Ærøs charme* og *Perlen i Øhavet* – og på den anden side med bevidstheden om, at turist- og tilflytterkulturen i sig selv er kulturskabende, idet de forskellige Ærøbilleder afhænger af, hvilke øjne der ser (23).

Lokalt har opmærksomheden i de seneste år rettet sig imod nødvendigheden af, at der findes et kontinuerligt og levende bysamfund på egne hænder, hvilket fremgår af, at nogle ærøskøbingboere, ved at lægge pres på kommunen, forsøger at håndhæve bopælspligt i bykærnen, hvor efterhånden en tredjedel af de i alt 300 gamle huse står med tomme, mørke vinduer uden



for den lune årstid, og hvor huspriserne har taget en himmelflugt siden tv-udsendelsen Hammerslags reportage fra Nørregade i Ærøskøbing.

Også i en sag om rejsning af tre enorme vindmøller på øen bliver kultur-mødet til en konfrontation mellem de fremmede 'æsteter' og de lokale 'rationelle' landbrugere. En tilflytter udtrykker således i et læserbrev på lokal-siden i Fyns Amtsavis: *Har I lagt mærke til, hvor mange af vore læger af alle slags, præster, lærere og andre kvalificerede og uundværlige folk, der har en fortid i Afrika, på Grønland og lignende steder med en uspolet natur? Skulle kæmpemøller da holde dem borte, spørger I. Ja det tror jeg faktisk. Og mange andre med dem. Pokker skulle da også vælge et mølle-slum* (24). Sagen illustrerer bl.a. det paradoks, at symbolet på selvberoenhed, vedvarende energi og alternativ livsstil, som vindmøller hidtil har været for tilflyttende idealister, erobres af en stor del af lokalbefolkningen, tilmed i et omfang, der nok kan trække turister til øen.

En markant protest mod fremmedes kultur- og natursyn kommer fra Ærø's største kvægavler og gårdejer i forbindelse med talen om etablering af naturpark i det sydfynske øhav: *I andre egne af verden giver man jorden tilbage til den oprindelige befolkning netop for at bevare kultur og selvspekt. I Fyns Amt er dette forhold modsat. Hvorfor mon? Hvis vi ikke vil reduceres til kustoder på vor egen ø er det nu vi skal sige fra. Og: Det ligger dybt i vi ærøboerne, at vi vil et sundt erhvervsliv, byggende på søfart, havneindustri, landbrug, handel og turisme. Selvfølgelig med plads til initiativ. Og det er netop dette vort samfund skal sælges på. Det er netop det, som er specielt for Ærø, men ikke gæs i gåsegang og geder i hundredtal* (25). Nok turisme, men ikke uden at tjene på den og slet ikke på bekostning af ærøboeres erhvervsliv. Der oprettes en støtteforening *Kyst Land Fjord*, af lokale landmænd og erhvervsdrivende, der bl.a. har præsidenten for Danmarks Naturfredningsforening som sin argeste fjende. Og som andre 'fremmede' hol-

Et gadehjørne i Ærøskøbing, fotograferet i 2001 i højglans til turistformål som en klar nutidig pendant til Pietro Krohns populære genremaleri fra 1869 'På et gadehjørne i Ærøskjøbing'. Fotografiet viser således trommeslager, vægter, turistguide og ærøbo Jan Pedersen i vægter og trommeslager 'Fløjte-Petersen's skikkelse på originalbilledet, der også malerisk ved hans side afbildede fattiglemmet Sidsel, hvor nu den sommerklædte Maria sidder. Jan Pedersen er i øvrigt med sin genoplivning af vægtertraditionen i turist-sæsonen som guide medvirkende til at 'fikserer' Ærøskøbing i en særlig kuriøs kulturel form og i det hele taget formidle Ærø som 'Perlen i øhavet'. Lokalkoloritten giver folk en fornemmelse af at være medvidere i den kollektive ærøske fortælling. Foto: Peer Jacobsen.

der han nøje øje med situationen og rapporterer jævnlige om naturreservat, genopretning af vådområder og vandhuller, fugleliv og gravhøje, stisystemer og udsigtspunkter etc. på sin hjemmeside fra sit nyerehvervede hus på det vinteroversvømmede Birkholm lige ud for Ærø.

I virkeligheden er der i kulturmødet og den nødvendige lokale turismedebat tale om to næsten komplementære Ærøbilleder afhængig af 'hverdagsvirkeligheder', om man er 'fremmed' eller ærøbo.

Sammenfatning

Ovenfor er skitseret forskellige faser og former for kulturmøde mellem 'fremmede', turister, tilflyttere – og lokale.

I starten var turismen elitær i og med, at det finere borgerskab og kunstnere opdagede øen. Senere fra 1930'erne stiger antallet af gæster til øen, og der opstår bevidsthed lokalt om turisme som indtægtskilde, By og landskab 'monteres', og der skabes en bestemt 'kulturel form', et egentligt turistimage. Fra omkring 1970'erne præges synet på turisme af kulturmødet mellem 'fremmede', turister og tilflyttere – og lokale ærøboere. De to parter, der i vid udstrækning har forskellig hverdagsvirkelighed og livsstil, har hver sine forestillinger om Ærø. Parallelt med, at det traditionelle erhvervsgrundlag på Ærø skrider, styrkes den lokale identitet og markedsføring af et ofte kommercielt turistimage, der kan måle sig med andre 'destinationer', hvor lokalkulturen bliver den iscenesatte baggrundsstaffage.

Tilflyttere og mange turister tiltrækkes af rodfornemmelse, oprindelighed og autentisk liv, ganske som de første sommergæster. Den 'bæredygtige' turisme med næsten reservatagtig forståelse for øliv og bevaringsværdigt kulturmiljø er kodeordet i debatten. Kulturmødet kan på en måde således set i et langt tidsperspektiv betegnes som et 'kulturbytte' mellem 'fremmede' og ærøboere – ligesom det levende liv i øvrigt altid i sit væsen kan bryde ud af former og tillagte gruppetilhørsforhold.

Noter:

1 Artiklen er inspireret af navnlig 1980'ernes svenske etnologers fokusering på turisme, kulturmøde og virkelighedskonstruktioner. Desuden af Karen Schouboes bog fra 1998 om 'det enkle livs' æstetik og praktiske livsfilosofi. 2 Artiklen er en bearbejdning af arbejdsrapport fra et to måneders projekt sommeren 2002 om kulturmøde og turisme, støttet af Statens Museumsnavn. Projektet planlægges udgivet i bogform. Se desuden artikel i Ærø Museums årsskrift 1996: Rejse tilbage i tid og rum – træk af ærøsk turisme. Ovenstående bygger på varieret kildemateriale: aviser og blade, lokal litteratur, båndoptagelser, brochurer, scrapbøger, gæstebøger, Turistforeningens protokoller, billeder m.m. i privat eje eller løbende indkommet til museet (mus.sag 40), i mindre grad lokalhistorisk arkiv. Desuden er anvendt optegnelser om ferie fra Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, NEU, samt egen spørgeliste. Primært dog deltagerobservation med uformelle interviews gennem 13 år som tilflytter med blot en enkelt ærøsk rod. 3 Eksempelvis Herman

Bang i 1905, Achton Friis i 1928, Morten Kamphövener i 1944, Tove Kjærboe i 1961, Erik Aalbæk Jensen i 1982 m.fl. 4 Gengivet i *Ærø Venstreblad*, 1959, udateret udklip. 5 *Ærø Museums årsskrift* 1999 om museets maleriudstilling med *Ærøs* guldalder fra begyndelsen af 1900-tallet. 6 Tallene bygger på færgestatistik, offentliggjort i lokale aviser. 7 NEU-skildringer samt optegnelser fra Karen Hansen, *Ærøskøbing*. 8 *Politiken* 15.7.1969 samt udateret artikel af Ib Boye. 9 *Politiken* 23.7.1941. 10 Turistforeningens blad *Gadespejlet* årg. 6:3. 11 Anna Sofie Seidelin: *Barndommen de lange år*. 1993 og samtidigt foredrag i *Ærø Museumsforening*. 12 *Tidens Kvinder* 1946:18. 13 Johs. Tholle: *Havearkitektens egen have*. Bygge og Bo. 1955:1. 14 *Båndudskrift og optegnelser fra 1970'erne af Tove Kjærboe og Gunnar Hammerich* (mus.sag 21). Miljøet er endvidere malende skildret af vennen Allan Bock i nøgleromanen *Øen* 1942. 15 *Information* 28.7.1950. 16 *Ærø Venstreblad* 8.4.1945. 17 Jf. udateret artikel i *Jyllandsposten*, 1972. 18 Begrebet bruges forskellige steder af Tove Kjærboe og Ib Paulsen m.fl. 19 Møde med turistkonsulent på museet foråret 2002. 20 Møde i august 2001 med direktører for *Fyn Tour og Destination Bornholm*. 21 Begrebet 'hverdagsvirkelighed' refererer til Peter Berger m.fl., 1966. 22 Begrebet 'off piste' om kulturisme anvendes af Orvar Löfgren, 1990. 23 Kampen om den lokale identitet og definitionen af det ærøske image oplevedes stærkt i de museumsrelaterede kredse fra slutningen af 1990'erne, hvor museet blev 'orkanens øje'. 24 Susanne Bramstrup i *Fyns Amtsavis* 30.10.01. 25 Bent Juul Sørensen i *Fyns Amtsavis* 20.8.01 og 30.4.01.

Anvendt litteratur:

Ammundsen, Kari: *Ferieliv- og reiseliv som kulturmøde*. Dugnad. 1992:1.
 Berger, Peter og Thomas Luckmann: *The Social Construction of Reality*. 1966.
 Gustavsson, Anders: *Sommargäster och bofasta. Kulturmöte och motsättningar vid Bohuskusten*. 1981.
 Löfgren, Orvar ed.: *Längtan till Landet Annorlunda*. 1990.
 Rosander, Göran: *Turismen och den folkliga kulturen*. 1976.
 Salomonssen, Anders: *Gotlandsdricka*. 1977.
 Schousboe, Karen: *Det enkle liv. Om praktisk livsfilosofi gennem tiden*. 1998.
 Sommerglæder. *Arv og Eje* 1985. Dansk Kulturhistorisk Museumsforening

Summary

Different images of Ærø

The article describes various phases and forms of cultural encounter between outsiders, tourists, newcomers and local people on the island of Ærø.

At first tourism is an elite activity. The haute-bourgeoisie and artists 'discover' the island, but there is no system to the tourism. Later, from the 1930s on, the number of tourists grows and there is a growing awareness locally of tourism as a source of earnings. Town and landscape are 'set up' and a particular 'cultural form' is created, a true tourist image. From around the 1970s the view of tourism is influenced by the cultural encounter or even 'cultural exchanges' between 'outsiders', newcomers and tourists on the one hand – and local Ærø residents on the other, who are to a great extent represented by the Tourist Association. Each of the two parties can be said to have its own lifestyle and its images of Ærø. Since the traditional occupational basis of Ærø is threatened, the local identity is strengthened and a commercial tourist image is marketed so it can be a match for other 'destinations'. The local culture comes to constitute the staged backdrop.

Newcomers are attracted by the sense of roots and indigenoussness, and advocate 'sustainable' tourism with an almost reservation-like understanding of island life and of a cultural environment worth preserving.

In reality there are two different images of Ærø depending on 'relevance structures' and 'everyday realities', whether one is from the outside or a local – just as life as really lived can always break out of the forms and ascribed group affinities.